

ГАРНИЗОННОТО СТРЕЛБИЩЕ В СОФИЯ (Един нетрадиционен отговор на съвременните предизвикателства пред музейната практика)

ОЛЕГ БЕНОВ

Обектът “Гарнизонно стрелбище” в София е комплекс от три тира (всеки с дължина 97 метра) с прилежащата им едноетажна сграда и пристроена двуетажна сграда на гарнизонния арест (с 18 единични килии и едно общо арестантско помещение). Историята му до 90-те години на ХХ в. откроява два периода. От 1932г. до 1969г. той се използва по предназначението си като военно съоръжение, а от 1974г. до 1992 г. функционира като Мемориал на разстреляните в него през периода 1942-1944 г. 55 души – дейци на БРП, РМС и безпартийни.¹

* * *

От началото на 90-те години на ХХ в. Мемориалът “Гарнизонно стрелбище” вече не привлича интереса и на българите, и на гостите на страната. Същевременно нарастващите финансови затруднения на Музея за история на София прави поддръжката на филиала му “Гарнизонно стрелбище” все по-проблематична. На 5.03.1992 г. Дирекционният съвет на музея взема решение за закриване на експозицията в обекта и се насочва към нейното преобразуване.² Сред тогавашните специалисти в музея се заражда идея за трансформиране на Мемориала в Музей на изстраданата демокрация, но тя е отхвърлена. Ръководството на Столичната община посочва на музейния екип изискването си към съдържанието на бъдещата експозиция: да е исторически достоверна и с подчертан човешки облик, с надпартийна и безпристрастна позиция към фактите и явленията.³ Скоро Дирекционният съвет на музея се насочва към изграждане на музейно-спортен комплекс съвместно с клуб “Спортна стрелба” на ФД “Левски”, като намерението е да се оформи музейна сбирка за историята на спортната стрелба. Тази идея също не се осъществява, но в нея се съдържа рационална насока за социализация на комплекса. Междувременно сградата на Гарнизонното стрелбище се превръща в обект на вандалски набези и плячкбвания поради невъзможността за ефективно противодействие срещу тях. Достатъчно е да се спомене, че тогава е открадната и скулптурната композиция на Л. Далчев “Протест”, изработена от бронз. Заедно с това се проявява недоволство от групи граждани, някои обществени и професионални сдружения от затварянето на Мемориала за посещения. Не

липсва и загриженост за влошаващото се състояние на сградата и видимите следи от грабежите. Показателно е, че през тези няколко години намеренията на Музея за история на София за преобразуване на експозицията са подкрепени не само от Столичната община, но също и от Института по история на БАН, от Българския антифашистки съюз и общественици.

През 1998 г. Музеят за история на София е закрит с решение на Столичния общински съвет и се формира ОП “Стара София” със Софийски исторически музей (СИМ), който е негов правопреемник, а скоро са уточнени обектите в София, които новата институция има право да стопанисва. Сред тях е и Гарнизонното стрелбище.⁴ След това се предприемат нужните действия, за да се възстанови и спаси комплексът. На 19. 04. 1999 г. се провежда заседание на НСОПК, на което се доуточнява и конкретизира статутът на паметника.⁵ С решението му един от тировете е определен като исторически паметник с категория “национално значение”, за да се обозначи мястото, където са извършени разстрелите през 1942-1944 г. С решение № 34 на СОС от 03. 05. 1999 г. комплексът “Гарнизонно стрелбище” е предоставен за стопанисване и управление на общинската охранителна фирма “Егида-София” ЕАД, а фактическото предаване на обекта е през август с. г.⁶ Намерението на фирмата е на територията на обекта да създаде свой учебно-тренировъчен център и тази функционална промяна е съгласувана с НИПК.⁷ Същевременно НИПК декларира като групов паметник на културата архитектурно-историческия ансамбъл “Гарнизонно стрелбище – Софийски арсенал”⁸, с което се опазва и парковата среда.

С всички тези действия комплексът “Гарнизонно стрелбище” беше нормативно защитен, а неговите стопани “Егида-София” ЕАД и ОП “Стара София” със СИМ вече можеха да предприемат стъпки за използването му от гледна точка на предмета на своята дейност и намеренията си. Охранителната фирма, като основен стопанин на комплекса, осъществи нужното за преустройство на използваната от нея част, съобразявайки се с предписанията на НИПК. Заедно с това тя финансира и оформянето на онази част от обекта, която е отредена на ОП “Стара София” със СИМ за експозиционни цели. Така стана възможно осъществяването на идеята за музейно-спортен комплекс, като построеното някога съоръжение за стрелкова подготовка се възвръща по своеобразен начин към своето предназначение (Виж: Приложение, снимка №1), а същевременно можеше да се търси ново решение за експониране на мястото на разстреляните през 1942-1944 г.

ОП “Стара София” със СИМ се изправи пред проблемите, свързани с преобразуването на експозиционната част от комплекса. Идеята за възобновяване на експозицията беше на директора на институцията ст. н. с. д-р инж. П. Митанов, който постави въпроса: “Възможна ли е експозиция за политическо и национално помирение?”

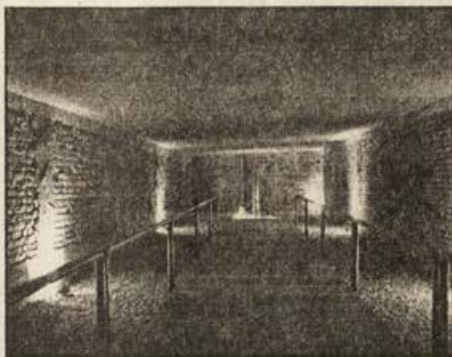
Музейната колегия прие поставения въпрос като своеобразно професионално предизвикателство. Тя не можеше да не се съобрази с

ПРИЛОЖЕНИЕ

Музейната експозиция в Гарнизонното стрелбище – София 2004 г.
(Фотозаснемане – Б. Младенов; компютърна обработка –
Б. Бенова, Л. Стефанов)

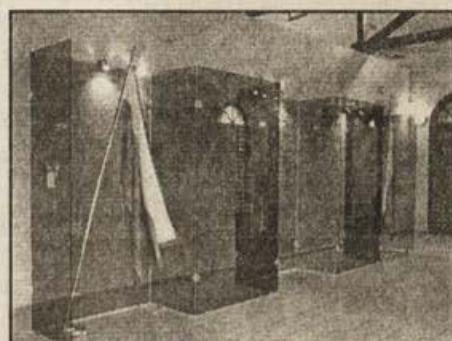
Снимка №1. Външен изглед на обекта (от северозапад).

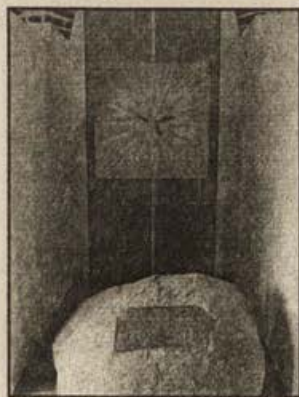
Снимка №2. Оформеният в експозицията тир като "лобно място" на езекутираните през 1942-1944г. 55 души.

Снимка №3. Общ изглед на експозиционната зала в предверието на тира.

Снимка №4. Кът с експозиционни елементи в предверието на тира.

Снимка № 5. Кът с експозиционни елементи в оформените ниши на предверието на тира.

Снимка № 6. Скулптурната композиция "Протест" на Л. Далчев, възстановена и експонирана в парковата среда на обекта.

историческия факт на разстрелите в стрелбището през 1942-1944 г. и статута "национално значение" на един от тировете. Същевременно беше нужно да се проучи дали има хора, затваряни и екзекутирани по политически причини в стрелбището след установяването на отечественофронтонската власт през 1944 г. Такива данни не бяха открити и поради това отпадна възможността да се отразят с конкретно-исторически свидетелства и комунистически репресии в обекта. Тогава усилията на музейните специалисти се насочиха към друг вариант.

Колегията изразяваше строго научното, безпристрастно и неидеологизирано становище, че разстрелите от 1942-1944 г. са резултат от съдебни решения по Закона за защита на държавата (друг въпрос е, че това е закон от категорията на извънредните закони) в условията на Втората световна война, в която участва и България. От тази гледна точка присъдите представляват законово противодействие срещу конспиративни групи и дейци в защита на държавността. Следователно събитията, разиграли се по онова време, са епизоди на политическа конфронтация в страната. Политическата конфронтация обаче начева още след Освобождението на България, а в междувоенния период придобива изключително остри форми. През Втората световна война властите са принудени да засилят преследванията срещу поделите въоръжена съпротива нелегални сили и да държат "под око" легалната опозиция. Така че разстрелите от 1942-1944 г. в Гарнизонното стрелбище са факт сред множество други от продължилата около век политическа конфронтация. Конкретните събития от първите години след Освобождението до 1989 г. разкриват епизоди на политическо противоборство с всички средства, в които има много жертви и страдалци. Тъкмо политическата конфронтация е една от характеристиките на облика на политическите отношения в България. Досегашните научни изследвания по тази проблематика подкрепят този извод.⁹ Разсъжденията на музейната колегия в тази плоскост обусловиха насочването към мнението да се изрази в обновената експозиция тъкмо политическата конфронтация (като същностно явление), но да се впише в нея и фактът на разстрелите в стрелбището през 1942-1944 г. Тази ориентация е до голяма степен нетрадиционен вариант в българската музейна практика.

Музейната колегия се изправи и пред проблема, че музеят като институция отразява със съответни културно-исторически "следи" миналото, а едва покълналата в българското общество идея за помирение все още не беше отложила свои "дири", които да се ползват като експозиционни елементи. Малко или повече, една музейна експозиция, свързана с идеята за политическо и национално помирение, може да изрази политическата конфронтация от миналото, но тя би следвало да бъде ориентирана и към предполагаемо бъдещо състояние на обществените отношения, в които кълновете на помирението биха могли да се развият. Ориентирането към осмисляне на тази възможност и осъществяването ѝ с музейни средства е действително нетрадиционно начинание.

Съществуващата научна книжнина върху прехода в България след 1989 г. описа и осмисли от различни гледни точки редица събития, явления, процеси и тенденции.¹⁰ В нея е подсказано зараждането на идеята за помирение в началото на 90-те години на ХХ в. и плахото ѝ проявление до днес в условията на поляризираната и на моменти конфронтационна идейно-политическа борба в страната.

Внимателното изучаване на литературата, както и собствените наблюдения върху развитието на общественно-политическия живот в страната дадоха основания на музейната колегия да приеме, че създаването на експозиция за политическо и национално помирение не е безоснователно, а е в съзвучие с тенденцията на демократична консолидация в обществото, започнала в края на 90-те години на ХХ в.¹¹ Ето защо ОП "Стара София" със СИМ реши да подкрепи тази насока на развитие без илюзиите, че експозицията бързо и лесно ще се превърне в място за помирение. Колегията не си затваряше очите пред реалностите и на носталгичните настроения към комунистическото минало на едни, и на настървения антикомунизъм на други. **Убедеността, че помирението е безалтернативно, се поддържаше от схващането, че самата либерална демокрация е необходимият и желаният вектор на общественото развитие, т. е. цивилизационен избор на нацията. На тази основа стана възможно подготвянето на документацията за експозицията¹² и извършването на необходимите действия до осъществяване на замисъла.**

Музейните специалисти съзнаваха, че сред политическия елит на България и в обществото все още няма конкретизирани представи както за съдържанието, така и за пътищата за постигане на политическо и национално помирение. Очевидно нацията постепенно ще открива това. Колегията на музея и художникът Ат. Нейков се насочиха да покажат по подходящ начин резултата от едновековната политическа конфронтация в страната, зараждащото се днес нейно обществено отрицание чрез идеята за помирение. Екипът съсредоточи усилията си и върху намерението да се припомни, че помирението е присъща изява на общностния живот и на отношенията между хората, което, без да заличава различията между тях прави възможно единението им около общозначими цели и задачи. Постигането на търсения от специалистите вариант за идейно и художествено-пространствено решение на експозицията беше осъществим с използване на възможностите на изкуството и на подходящи символи.

Музейната експозиция можеше да се разположи в три зони - единия тир (за експозиционните цели се ползват 40 м от дължината му, а другата му част се ползва от "Егида-София" ЕАД) с предверието му и парковата среда в непосредствена близост до североизточната част на сградата. В тази архитектурно-пространствена даденост трябваше да се осъществи очертааният по-горе замисъл на експозицията. И към практическия аспект на работата се подходи нетрадиционно - на символно ниво на оформление.

Тунелът на тира е сам по себе си силно въздействащ архитектурно-

пространствен обем, запазването на облика на който внушава силни чувства. Това е било място не само за стрелкова подготовка, но и на разстрел на хора. В дъното на тунела е експонирана забитата метална релса, за която се предполага, че са били връзвани екзекутираните (**Виж: Приложение, снимка №2**). Присъствието ѝ е подчертано със своеобразен "параван" от прозрачно стъкло зад нея, както и с насочено осветление. Прикритото до стените слабо осветление на целия тунел засилва емоционалното въздействие.

Възприетото експозиционно решение на тази зона съдържа в себе си историческия факт на разстрелите през 1942-1944 г., но се издига над фактологичната конкретност към смисъла му, че е част от историята на политическата конфронтация в страната. Влизането в тунела на тира е по същество мисловно пренасяне към десетилетията на ожесточени понякога борби сред обществото, припомняне на покъртителни моменти от историческия ни път. Прекрчаването на този "праг" е възможно от две врати, които са символ на граница между пространства и състояния. Пространството на тунела, както подсказва историческият факт на разстрелите, може да бъде и пространство за приковаване към "позорния стълб" (релсата) за наказание, възмездие и смърт (независимо, че смъртта се възприема и като начало на безсмъртие), т.е. за преминаване към друго състояние. Побитата релса в дъното на тунела може да се възприема и като символ на опозорилите ни пред самите нас и пред света политическа конфронтация и насилие. Наличието на две врати също не е случайно, а изразява идеята, че има изход от конфронтацията и той е свързан с извличането на поуки от досегашния ни исторически път, с осмислянето на доказани в човешкия опит ценности на хуманизма, каквато е и помирението. На този изход е подчинено оформлението на втората зона от експозицията - преддверието на тира.

Само по себе си **преддверието на тира** носи смисловата натовареност на разстрелите от 1942-1944 г., но тъкмо в тази зона конкретно-историческите факти на някогашната политическа конфронтация се вписват в нейния обобщаващ, същностен смисъл (**Виж: Приложение, снимка №3**). Това се постига пестеливо чрез няколко елемента на пластично раздвижената експозиционна стена (**Виж: Приложение, снимка №4**). Единият елемент съдържа характерни години на неконституционни действия, беззаконие и насилие в България след Освобождението до 1989 г. Другият елемент отразява пък резултата от острото политическо противоборство - хилядите знайни и незнайни жертви и мъченици на политическо насилие с посочване на цифри за погубени държавници, политици, общественици, военни, интелектуалци. В средата между тези текстове е третият елемент, съдържащ фотопортрет на Н. Вапцаров, както и следният цитат от стихотворението му "Родина" (1936 г.)¹³:

"Тежи ми, Родино,
кошмарно жестоко тежи
димящата кръв
и аз ще те питам -

всичко това
за теб ли бе нужно,
кажи?"

Композицията намира смислов и художествено-пространствен завършек с по един национален трибагренник от двете страни, всеки от които стои приведен като символ на преклонение пред всички жертви и страдалци на едновековната конфронтация в обществото.

Описаната експозиционна част има за цел да въздейства върху разума и чувствата, като подсказва, че товарът на продължителната конфронтация е бреме, което ни прави пленници на миналото и традиционността и ни спира по пътя към модерността с нейните съвременни хуманни ценности. Това бреме не бива да се забравя като част от националната ни история и като лични драми, но би могло да не нажежава толкова в индивидуалното и общественото съзнание на ежедневието ни през XXI век, ако оставя възможности за изява на помирието.

В предверието има и друга експозиционна част, вписана в неговата архитектурна даденост, която очертава три своеобразни ниши (**Виж: Приложение, снимка №5**). Там е оформен своеобразен кът, с елементите в който се напомня, че помирието е с многовековни корени в човешкия живот и култура, че то е естествено състояние в отношенията между хората, независимо от фактите на конфронтация между тях в едни или други исторически моменти и периоди. В крайните две ниши са вратите към тунела на тира, а в средната са експонирани два елемента. Единият елемент е масивен необработен камък, доставен от специализираната фирма "Дано-Р" ЕООД. На него е изсечена мисълта на художника Ил. Бешков: "До сърцето се стига единствено чрез собственото сърце."¹⁴ Тази мисъл подсказва един от пътищата за преодоляване на конфронтацията в обществото чрез висшата хуманна ценност - любовта между хората. Днес българските граждани все повече се възвръщат и към традиционните си вероизповедания, загърбвайки наложения им при комунистическата диктатура атеизъм. Изповядвайки своите доказали се през вековете религиозни ценности, те все повече могат да утвърждават толерантността, добронамереността и любовта между себе си. Това е важно човешко достояние, предпоставка и за помирието, и за намиране от всеки на път към другия, като изява на хуманизма.

Използването на камък за цитираната мисъл не е самоцелно, а е в духа на българските традиции. Камъкът символизира трайното, непреходното, божествено вдъхновеното, каквато е любовта между хората. В експозицията той подсказва на съвременните българи възможността да се разделят със значението му на жертвеник от времето на политическата конфронтация и да го схващат вече като паметник на жертвите и страдалците от нея, като крайъгълен камък между конфронтация и помирение, като символ на хуманността. Със своята богата символика камъкът припомня и народната мъдрост: "Да спи зло под камък".

Над камъка в нишата е другият важен елемент - заимстваният от иконографията¹⁵ и претворен от художничката Ч. Чернева "Гълъб". Гълъбът е древен символ на кротост и любов, възприет от много култури. Намирайки се в кръг, от който струи светлина, символиката му се обогатява с небесното и божественото, с вечното, което просветлява умовете и душите на хората. Така идеята за любовта между хората се очертава като боговдъхновена.

Художествено-пространственото оформление на тази експозиционна част намира завършен вид чрез апликирания сирийски свод. Той обхваща трите ниши в едно.

Третата експозиционна зона е в **парковата среда край сградата на Гарнизонното стрелбище**, в подножието на близка могилка. Там беше поставена възстановената от екип реставратори начело с Л. Воденичаров скулптурна композиция "Протест" на Л. Далчев (**Виж: Приложение, снимка №6**). Възстановяването на творбата беше дълг към автора ѝ, а това стана възможно с помощта на именития художник проф. Св. Русев.

Произведението на Л. Далчев е присъствало в експозицията на Мемориала "Гарнизонно стрелбище", но то не бива да се схваща обвързано само с историческия факт на разстрелите през 1942-1944 г. Творбата има много по-дълбок смисъл. В нея се използва символът на майката, която страда за своята рожба, но скръбта и покрусата са представени с фигурална множественост, което усилва въздействието на композицията. Творецът подсказва с това масовите страдания на българите от политическата конфронтация. Централните женски фигури са с поглед към небето и освен, че изразяват майчината болка, внушават упованието в Бог, който да просветли умовете на хората. Това упование се свързва с доброто, а следователно с любовта и помирението като отрицание на озлоблението и омразата. Със своите качества скулптурната композиция е ценен художествен символ на идеята за политическо и национално помирение. Всеки, който се отправя по пътеката към нея, фактически извървява пътя към майката, която може да му вдъхне кураж и топлина за утвърждаване в себе си на съвременните хуманни ценности. Пътят към майката е път към покаянито, надеждата, просветлението и помирението.

* * *

Осъществяването от "Егида – София" ЕАД и ОП "Стара София" със СИМ на замисъла за музейно-спорتن комплекс възвръна в културното пространство на столицата и социализира по подходящ начин обекта "Гарнизонно стрелбище". Същевременно музейният екип успя да адаптира експозицията към съвременните реалности в България, без да омаловажи историческите факти. Откликът на предизвикателствата се сведе до намирането на подходяща възможност да се впишат конкретно-историческите събития на разстрелите от 1942-1944 г. в по-общата представа за същността на конфронтацията и изхода от нея към помирението и единението в обществото. В много отношения реализираната експозиция е нетрадиционна, като се има предвид още повече че е свързана със събития от новата и съвременната история на страната. На 17

юли 2003 г. експозицията отвори врати за посетители.¹⁶ Директорът на Института по история при БАН проф. Г. Марков даде окуражително високо мнение за резултата от начинанието на ОП "Стара София" със СИМ.¹⁷ На 11 май 2004г. комплексът беше официално открит.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Материалите, с които разполага ОП "Стара София" със СИМ маркират историята на комплекса "Гарнизонно стрелбище". Военният обект е построен през 1931-1932 г., за да се провежда там обучение по стрелкова подготовка на военните подразделения от Софийския гарнизон. До началото на 70-те години на ХХ в. на стрелбището са се обучавали в стрелба не само военни, но и цивилни от стрелкови клубове (особено до 1938 г., когато след Солунското споразумение отпадат за България военните ограничения на Ньойския договор), а по-късно от ДОСО. Съоръжението е модерно за времето си, а качествата му за използване по предназначение и днес са неоспорими. Към него е "прилепена" сградата на Гарнизонния арест, където са затваряни провинили се военни, политически затворници, американски и английски военнопленници през Втората световна война. Съгласно с присъдите на Софийския военнополови съд, през периода 1942-1944 г. са разстреляни групи от дейци на БРП, РМС и безпартийни, общо 55 души, обвинени и осъдени за конспиративна дейност по ЗЗД. До момента не са открити документални данни за езекутиране на лица след 09.09.1944 г., макар че има някои устни свидетелства за временно задържани там хора с опозиционни на отечественофронтската власт възгледи.

С разрастването на града през 50-60-те години на ХХ в. сградите в района на Гарнизонното стрелбище и самото то стават все по-неестетична част от столичния пейзаж. Още тогава се очертава тенденция към градоустройствени и архитектурно-пространствени промени в тази зона. Същевременно се оформя с идейно-политически средства мнение в обществото за запазване на Гарнизонното стрелбище като място на разстрела на значими антифашисти, сред които е и поетът Никола Вапцаров. Така с протокол № 2 от 28.02.1958 г. на НИПК обектът е обявен за исторически паметник на културата с национално значение (статутът му е препотвърден през 1979 г.) С решение № 261 от 24.06.1969 г. на Политбюро на ЦК на БКП се "дава съгласие военното стрелбище на Софийския гарнизон да се оформи като мемориален паметник, посветен на загиналите революционни дейци, и да бъде филиал на Музея за история на София". Сетне се предприемат и практическите действия за изпълнение на това решение, като обектът преминава под разпореждане от военното министерство към Столичния съвет и респективно музея. Започва разчистването на терена в зоната и оформянето на парковата среда.

Оформянето на Мемориала "Гарнизонно стрелбище" е дело преди всичко на екип начело с арх. Г. Данчов, художника Ат. Нейков и н. с. М. Бужашка от музея. От 07.09.1974 г. той започва да функционира по така очертаното му предназначение. В продължение на повече от четвърт век в него се осъществяват идеологическите задачи на комунистическата власт, формира се и традицията за ежегодно масово отбелязване на гибелта на езекутирания на 23 юли, когато е разстрелян поетът Н. Вапцаров.

С началото на новия български преход след 10.11.1989 г. организираните посещения на Мемориала секват, но традиционното отбелязване на 23 юли остава. Съществуването на обекта с неговата идеологическа натовареност все повече става несъстоятелно.

² Текущ архив (ТА) на ОП "Стара София" със СИМ. Документация "Гарнизонно стрелбище", Протокол № 29 от 05.03.1992 г.

³ Пак там, Докладна записка на зам.-кмета на София Никола Хаджиев до колегиума на Столична голяма община.

⁴ Пак там, Решение № 42 на СОС, Протокол № 18 от 27.04.1998 г.; Решение № 52 на СОС, Протокол № 46 от 27.07.1998 г., Приложение № 3.

⁵ Пак там, Протокол № 2 от заседание на НСПОК от 19.04.1999 г. Съгласно решението, т. нар. лобно място (единият тир на стрелбището) се определя като исторически паметник на културата с национално значение. Страдата на стрелбището с другите два тира и преддверието пред тях получават статут на архитектурно-строителен паметник на културата с местно значение, а сградата на гарнизонния арест е определена като архитектурно-строителен паметник на културата с ансамблов значение.

⁶ Пак там, Решение № 34 по протокол № 57 от 03.05.1999 г. и Предавателно-приемателен протокол от 10.08.1999 г.

⁷ Пак там, Протокол № 3 от заседание на Експертния съвет на НИПК от 06.07.2001 г.

⁸ Пак там.

⁹ Без да е изчерпателна, виж използваната литература например в: Даскалов Д. Политически убийства в новата история на България. С., 1999 г.

¹⁰ Виж например: Димитров, Г. България в орбитите на модернизацията. С., 1995 г.; Димитров, Г., Кабакчиева, П., Кьосев П. България и Русия. Висящата демокрация. С., 1997 г.; Кабакчиева, П. Гражданското общество срещу държавата. Българската ситуация. С., 2001 г.; Минев, Д., Кабакчиева П. Преходът: елити и стратегии. С., 1996 г.; Тилкиджиев, Н., Колева, Св., Златков, Ц., Келиян, М., Костова, Д. Социална стратификация и неравенство. С., 1998 г.; Иванов К. Българските избори 1990-1996 г. С., 1997 г.; Дайнов, Е. Политическият дебат и преходът в България. С., 2000 г.; Калинова, Е., Баева И. Българските преходи 1939-2002 г. С., 2002 г.; Карасимеонов, Г. Новата партийна система в България. С., 2003 г.; Преходът в България през погледа на социалните науки. С., 1997 г.; Кацарски, И., Тодоров, И., Боджаков, Т. България в кръговете на аномията. С., 1998 г. и др.

¹¹ Виж по-подробно: Владимирив, Ж. Цит. съч., с. 25 и сл.

¹² Идеен проект, Идеино задание (замества тематична структура и експозиционен план) и Задачи за оформление на Гарнизонното стрелбище и принадлежащия му район в място за политическо и национално помирение; Справка "Някои характерни години на антиконституционни действия, прояви на беззаконие и насилие в България (1879-1989 г.)"; Справка "Вложеният смисъл в използваните символи на територията на Гарнизонно стрелбище – София като място за политическо и национално помирение". Научен архив (НА) на ОП "Стара София" със СИМ – Гарнизонно стрелбище.

¹³ Вапцаров, Н. Избрани стихотворения. С., 1952 г., с. 36.

¹⁴ Сивриев, Ст. До видело. С., 1988 г., с. 242.

¹⁵ The Holy Trinity. Matakieva-Lilkova T. Ikons in Bulgaria. Sofia 2000, p. 167.

¹⁶ "Столичен 24 часа", В. "24 часа", 17.07.2003 г.

¹⁷ В мнението си за експозицията от 12.11.2003 г. (ТА на ОП "Стара София" със СИМ) проф. Г. Марков посочва: "Ние българите се нуждаем поне от поносимост и разбирателство помежду си, за да не търсим бъдеще в миналото. Горчивите поуки от болезненото преосмисляне на миналото задължават да напомним за братоубийствата, но без да ровим предпазливо в незарасналите рани... Лобното място на 55 участници в съпротивителното движение през Втората световна война се издига в паметник на всички жертви на политическото насилие, което ги събира и помирява в смъртта, за да отправят предупреждение към живите да не повтарят грешките на историята. Замисълът на създателите е осъществен с пестеливи, но силно въздействащи средства, така че мястото на екзекуциите се превръща в място за размисъл на потомците... За пръв път сега се прекрачва браздата на разделението, което едва ли ще бъде бързо разбрано и одобрено, но началото е успешно положено..." Накрая проф. Г. Марков изразява благодарност "за съхраняване на Гарнизонното стрелбище като тъжен знак на близкото и по-далечно минало, призван не да задълбочава разделението на българското общество, а да го обединява чрез мъдростта на историята".

THE GARRISON SHOOTING RANGE IN SOFIA

An untraditional response to the contemporary challenges in front
of the museum practice

Oleg Benov

Summary

The construction of the garrison range and the arrest in Sofia is finished in 1932. Up to the end of the XX century, there are two periods in the history of this building: it has functioned as a military equipment till the end of the 60s and since then – as a memorial to the 55 men fusilladed there in 1942-1944 for their participation in the illegal resistance to the political regime in Bulgaria. In the beginning of the new century, the building went through a new transformation that ended in a suitable way for its socialization. The Municipality of Sofia conceded it to the security group “Egida-Sofia” for its use as an educational and training center for shooting preparation and meanwhile some space was reserved for the museum section, according to the statute “of national importance” as a “place of execution” of the monument and especially of one of the shooting galleries. In this part of the building, the Municipal Company “Old Sofia” and the “Sofia Museum of History” organized in an untraditional fashion an exposition for political and national reconciliation. The accent of this exposition is to express by symbol means the essence of two dichotomous phenomena: the political confrontation in the country that has lasted for almost a century till 1989 and has broken thousands of lives and destinies apart the 55 executed; and the people’s idea and orientation to reconciliation stemming from the 90s. In this way the exposition responds to the contemporary Euro-Atlantic values and attitudes in the Bulgarian society.